

Azərbaycanda milli qiymətləndirmə təcrübəsi

Şagird nailiyyətlərinin yoxlanması üçün milli qiymətləndirmə tədqiqatlarının həyata keçirilməsi təhsil siyasətində önəmli yer tutur. Milli qiymətləndirmə təhsili öyrənmək üçün aparılan tədqiqatdır və bu tədqiqatın məqsədi ayrı-ayrı şagirdlərin imtahan nəticələrini öyrənmək deyil, ümumilikdə təhsilə qiymət verməkdir. Milli qiymətləndirmədə təhsillə bağlı bütün amillər tədqiqata cəlb edilir, şagird ana dili və riyaziyyat fənləri üzrə verilən suallarla yanaşı, onun təhsilə münasibətini, yaşadığı mühitin təhsilə təsirini öyrənən sorğulara da cavab verir. Geniş və ətraflı təhlil aparmaq məqsədilə tərtib olunan sorğu kitabçaları həmin şagirdlərin valideynləri, fənn müəllimləri və təhsil aldıkları məktəb direktorları üçün də hazırlanır. Nəticədə təhsilə təsir edən bütün amillər ən xırda təfərrüatına qədər təhlil edilmək imkanı qazanır.

Bu təcrübədən ilk dəfə Amerika federal hökuməti 1969-cu ildə ölkədə şagirdlərin nailiyyətlərinin təhsil standartlarına uyğunluğunu öyrənmək üçün istifadə etmiş və sonrakı illərdə fənn üzrə təlim standartlarının hazırlanmasında, təkmilləşdirilməsində milli qiymətləndirmənin göstəriciləri nəzərə alınmışdır. Bu təcrübənin səmərəliliyi onun daha geniş yayılmasına və digər ölkələrdə də müvəffəqiyyətlə tətbiq olunmasına gətirib çıxardı. Hazırda dünyanın əksər ölkələrində milli qiymətləndirmə tədqiqatları həyata keçirilir.

Məlumdur ki, təhsil standartlarının hazırlanmasında təhsilənlərin fənlərin məzmununa dair bilik və bacarıqlarını nə dərəcədə reallaşdırma bilməsini müəyyənləşdirmək çox mühüm əhəmiyyətə malikdir. Təhsil standartlarına qoyulan tələb təhsilənlərin potensial imkanlarını aşmamalıdır, eyni zamanda bu imkanlardan da aşağı olmamalıdır. Bu baxımdan, təhsilə qoyulan tələblə şagirdlərin potensial imkanlarının uyğunluğunu yoxlamaq üçün ən optimal yol milli qiymətləndirmənin aparılmasıdır.

Təhsilin bir səviyyəsindən digərinə keçid zamanı, yəni 4 və 9-cu siniflərdə aparılan milli qiymətləndirmədə ölkədə təhsil alan bütün şagirdlərin iştirakı mütləq deyil. Çünki bu qiymətləndirmədə şagirdlərin seçimi kəmiyyətə görə deyil, digər parametrlərə əsasən aparılır. Seçilən məktəblər yerləşdiyi əraziyə, tipinə, statusuna görə müəyyənləşdirilir. Milli qiymətləndirməyə cəlb edilən məktəblər həm ölkə paytaxtını, paytaxtın mərkəzini və şəhər ətrafını, bütün bölgələri və ucqar dağ kəndlərini təmsil etməklə tipinə görə ibtidai, əsas və orta məktəblərini, lisey, gimnaziya və internatları əhatə edir. İndiyə qədər Azərbaycanda aparılan milli qiymətləndirmə seçmə üsuluna əsaslanıb.

Eyni zamanda dünyada seçim etmədən ölkənin bütün məktəblərini əhatə edən milli qiymətləndirmə aparmaq təcrübəsi də var. Ölkənin bütün məktəblərinin 9-cu siniflərində ana dili və riyaziyyat fənləri üzrə mərkəzləşdirilmiş qaydada yoxlama və buraxılış imtahanlarının keçirilməsi belə bir təcrübənin Azərbaycanda yalnız 4-cü siniflərdə reallaşdırılmasını tələb edir. Qeyd edək ki, 2013-cü ildə ibtidai təhsil səviyyəsinin sonunda (4-cü sinifdə) bütün ölkədə milli qiymətləndirmənin aparılması nəzərdə tutulur.

Həmin ildə fənn kurikulumlarının tətbiq olunduğu siniflərin ibtidai təhsil səviyyəsini başa vurmaı milli qiymətləndirmənin aparılmasının əhəmiyyətini daha da artırır.

Təhsil Sektorunun İnkişafı üzrə II layihə çərçivəsində milli qiymətləndirmə 2009-cu il 12-28 may tarixlərində respublikanın seçilmiş 216 məktəbində həyata keçirildi. Məktəblərin və şagirdlərin seçimi üçün istifadə olunan məlumatlar Təhsil Nazirliyinin məlumat bazasından götürülərək xüsusi kompüter proqramına yerləşdirildi. Həmin məlumatlar aşağıda göstərilən prinsiplər əsasında yığıldı:

- İqtisadi regionlar;
- İqtisadi regionlara daxil olan rayonlar;
- Hər rayondakı orta, əsas və ibtidai məktəblərin sayı;
- Məktəbdəki 4-cü və 9-cu siniflərin sayı;
- Məktəblərin Azərbaycan bölməsinin 4 və 9-cu siniflərində təhsil alan şagirdlərin sayı;
- 4-cü və 9-cu siniflərdə dərs deyən ana dili və riyaziyyat müəllimlərinin sayı.

Tədqiqatda 4-cü və 9-cu siniflər üzrə 11 822 nəfər iştirak etdi.

Seçim edilərkən müəyyən meyarlar əsas götürüldü. Bu prosesdə şagirdlər ilkin olaraq oğlan-qız, şəhər və kənd kriteriyaları üzrə bölündülər.

4-cü siniflərdə şəhər və kənd məktəblərində oğlan və qızların nisbəti:

	Oğlan	Qız	Cəmi
Şəhər	1225	1125	2350
Kənd	1876	1815	3691
Cəmi	3101	2940	6041

9-cu siniflərdə şəhər və kənd məktəblərində oğlan və qızların nisbəti:

	Oğlan	Qız	Cəmi
Şəhər	1161	1136	2297
Kənd	1801	1683	3484
Cəmi	2962	2819	5781

Tədqiqat üçün məqsədli olaraq bəzi meyarlar da müəyyən edildi. Məsələn, Dünya Bankı tərəfindən Təhsilin İnkişafı üzrə İkinci Layihə çərçivəsində respublikanın bir sıra ümumtəhsil məktəblərinin kitabxanalarının zənginləşdirilməsi nəzərdə tutulur. Bu siyahıda olan məktəblərin içərisindən də müəyyən sayda məktəblər hədəf qrupu kimi tədqiqata cəlb edildi və həmin məktəblərin şagirdləri ilə də tədqiqat aparıldı. Məqsəd həmin məktəblərdə mövcud vəziyyəti bilmək və növbəti milli qiymətləndirmələr zamanı kitabxanaların təkmilləşdirilməsinin şagirdlərin nailiyyətlərinə necə təsir etdiyini öyrənməkdir.

Milli qiymətləndirmə tədqiqatlarının uğurla həyata keçirilməsi üçün ən vacib şərtlərdən biri həqiqiliyin və etibarlılığın tələblərini ödəyən qiymətləndirmə vasitələrinin hazırlanmasıdır. Qiymətləndirmənin həqiqiliyi onun məqsədinin birbaşa hədəfə yönəlməsi, yəni ölçmək istədiyimizi ölçməyimizdir.

Etibarlılıq isə qiymətləndirmə vasitələrinin tam bu məqsədə yönəldiyini müəyyən edir. Məsələn, biz şagirdin riyazi bilik və bacarığını ölçmək istədiyimiz halda, tapşırığın şərtini şagirdin başa düşə bilməyəcəyi tərzdə yazsaq, məqsədə nail ola bilmərik.

Bu şərtləri əsas tutaraq tədqiqat keçirmək üçün qiymətləndirmə vasitələri hazırlandı və bir neçə məktəbdə ilkin sınaqdan keçirildi. Bu sınağı keçirməkdə məqsəd testlərin ağırlıq səviyyəsini düzgün müəyyənləşdirmək idi. İlkin sınağın nəticələri göstərdi ki, qiymətləndirmə vasitələri tədqiqatın əsas tələblərinə cavab verir.

4-cü siniflər üzrə isə 6041 nəfər şagirdin 64,9%-i ana dilindən, 75%-i riyaziyyatdan sualların 20%-indən çoxuna düzgün cavab verib.

9-cu siniflər üzrə 5781 nəfər şagirdin 54%-i - ana dilindən, 46,6%-i riyaziyyatdan sualların 20%-indən çoxuna düzgün cavab verib.

4-cü və 9-cu siniflərin şagirdləri, həmin siniflərdə dərs deyən ana dili və riyaziyyat müəllimləri, məktəb direktorları və valideynlər üçün hazırlanmış anket sorğularının təhlili milli qiymətləndirmənin ən maraqlı mərhələsidir.

Şagird üçün sorğu anketində onun ailə şəraiti, məktəbdənkənar fəaliyyəti, təhsilə, ana dili və riyaziyyat fənlərinə, müəllimlərə, dərslərə, dostlarına, məktəbin şəraitinə münasibəti, məktəbin onun üçün əhəmiyyəti haqqında suallar verilmişdir.

Müəllimlər üçün sorğuya onların yaşı, pedaqoji stajı, təhsili və iş təcrübəsi, istifadə etdiyi təlim və qiymətləndirmə metodları barədə suallar daxil edilmişdir.

Məktəb direktoru ilə sorğunun aparılmasında məqsəd tədris şəraitinin, məktəbin daxili qaydalarının şagirdlərin nailiyyətlərinə təsirini öyrənməkdir.

Valideynlərlə sorğu keçirməkdə məqsəd şagirdlərin valideynlərinin müəyyən hissəsinin cavablarını övladlarının nəticələri ilə qarşılaşdıraraq təhlil aparmaq və ailə mühitinin şagirdin nailiyyətinə təsirini öyrənməkdir.

Testlərdə iştirak edən 11822 nəfər şagird, 216 məktəb direktoru, həmin məktəblərdə işləyən 600 nəfərdən çox ibtidai sinif, ana dili və riyaziyyat müəllimi, 2000 nəfərdən çox valideyn sorğu anketinə cavab vermişdir.

Şagird sorğusunun nəticələrinə görə, şəhər və kənd məktəblərinin hər iki sinif üzrə şagirdlərinin nailiyyət səviyyəsi arasında fərqlər var və yüksək nəticə şəhər məktəblərinə məxsusdur. Şəhər məktəblərində şagirdlərin yüksək nəticələri məktəblərin texniki təchizatının daha yaxşı səviyyədə olması, yüksək səviyyəli müəllim kadrlarının şəhər məktəblərində toplanması ilə izah oluna bilər. Valideynləri tərəfindən qayğı ilə əhatə olunan və təhsili üçün normal şərait yaradılan şagirdlərin nəticələri müxtəlifdir. Belə şagirdlərin 76%-i hər iki fənnə ciddi yanaşdığını və gələcək həyatlarında bu fənlərin əhəmiyyətini başa düşdüklerini göstərirlər. IX sinif şagirdlərinin 60%-i ev təsərrüfatının idarə olunmasında valideynlərinə kömək etdiklərini göstərib ki, bunlar da əsasən kənd məktəbliləridir. Bu şagirdlərin əksəriyyəti vaxt azlığından dərslərə diqqət yetirə bilmədiklərini bildirib. Buna baxmayaraq, həmin şagirdlərin 30%-i suallara yaxşı cavab verib. Şagirdlərin riyaziyyatı sevməsi onların nəticələrinə müsbət təsir göstərir. Riyaziyyatı çox sevən şagirdlərin 50,4%-i, riyaziyyatı heç sevməyən şagirdlərin isə 39,1%-i yaxşı nəticə göstərib. Şagirdlərin ana dili fənninə münasibəti onların nəticələrində hiss olunmur. Belə ki, şagirdlərin 71,7 %-i ana dilini sevmədiyini göstərsə də, onların 65 %-i sualların 20%-nə düzgün cavab verib. Dərs oxumaq üçün sakit guşəsi, kompüter, kalkulyatoru və digər ləvazimatları olan 4-cü sinif şagirdlərinin nəticələri digərlərinə nisbətən yüksək olub. Suallara yaxşı cavab verən 9-cu sinif şagirdlərinin 72,8%-nin dərs oxumaq üçün sakit guşəsi, kompüter, kalkulyatoru və digər vəsaitləri var.

Müəllimlərin sorğusundan aydın olmuşdur ki, ibtidai siniflərdə dərs deyən müəllimlərin çoxu gənc və orta yaşlı mütəxəssislərdir. 4-cü sinif müəllimlərinin

62%-i, 9-cu sinif müəllimlərinin 56% -i 20-50 yaş arasındadır. Müvafiq olaraq yaşı 70-dən çox olan müəllimlər 9% və 10% təşkil edir. Hər iki sinifdə orta yaşlı müəllimlərin şagirdlərinin nailiyyətləri digərlərindən yüksəkdir. 9-cu sinif müəllimlərinin 70%-i şagirdlərinin dərslərdə onların köməyi olmadan, sərbəst işlədiyini bildirir. Müəllimlər əsasən şagirdlərin fərdi şəkildə işləməsinə üstünlük verir. Qeyd edək ki, kiçik qruplarla tez-tez iş aparan müəllimlərin şagirdləri sorğulara daha aydın və əhatəli cavab verib. Bu, şagirdlərin məsələyə yaradıcı yanaşmasından irəli gəlir.

Məktəb direktorlarının cavablarından belə qənaətə gəlmək olar ki, tədrisin vəziyyətinin yaxşılaşmasına mane olan əsas amil bacarıqlı müəllimlərin çatışmazlığı və texniki təlim vasitələrinin tələblərə uyğun olmamasıdır. Məktəb direktorlarının 97%-i dərsləri mütəmadi olaraq müşahidə etdiyini göstərir və müəllimlərin öz üzərində çalışması üçün onlara tövsiyələr verdiyini göstərir. Lakin təəssüf ki, bu deyilənlərin şagirdlərin nəticələrinə təsiri hiss olunmur.

Eyni zamanda valideynlərin təhsil səviyyəsinin də şagirdlərin nəticələrinə təsiri olmadığı görünür. Belə ki, 4-cü sinif şagirdlərinin valideynlərinin təxminən 40%-i orta, 29%-i orta-ixtisas və təxminən 28%-i ali təhsillidir. 9-cu sinif şagirdlərinin valideynlərinin təxminən 37%-i orta, 29%-i orta-ixtisas və təxminən 32%-i ali təhsillidir. Lakin bu göstəricilər şagirdlərin nəticələrinə əhəmiyyətli təsir etməmişdir.

2009-cu ildə seçmə yolu ilə aparılan Milli qiymətləndirmənin nəticələri aşağıdakı məsələləri aktuallaşdırır.

1. Bu nəticələrdən ümumi orta və tam orta təhsil səviyyəsi üçün fənn kurikulumlarının hazırlanması prosesində istifadə edilməli, biliyin bacarığa çevrilməsini təmin etmək məqsədilə dərsliklərdə verilən oxu və anlama bacarıqlarını inkişaf etdirən mətnlərin və bu yönümlü qiymətləndirmə vasitələrinin sayı artırılmalıdır.

2. Ana dili fənni üzrə dərsliklərdə oxu bacarıqlarının inkişafına kömək edən, riyaziyyat fənni üzrə dərsliklərdə məntiqi təfəkkür tələb edən tapşırıqlara geniş yer verilməlidir.

3. Həndəsə fənninin tədrisi vəziyyəti yaxşılaşdırılmalıdır.

4. Təcrübəli müəllimlərin şagirdlərinin testlərdə daha yaxşı nəticələr göstərdiyini nəzərə alaraq, 5 ilə qədər pedaqoji iş stajına malik olan müəllimlərin ixtisasartırma kurslarına cəlb edilməsinə xüsusi diqqət yetirilməlidir.

5.Yeni qiymətləndirmə qaydaları ilə işləmək bacarıqlarını inkişaf etdirmək üçün fənn müəllimləri təlim kurslarına cəlb edilməlidir.

6.Ailədə uşaqların təhsilinə mane olan amilləri aradan qaldırmaq məqsədilə məktəb-valideyn əlaqələri gücləndirilməli və RTŞ-lar tərəfindən bu məsələdə kənd məktəblərinə xüsusi diqqət yetirilməli, məktəb direktorlarının müəllimlərə metodiki kömək göstərmək sahəsində və şagirdlərin fəallığının artırılmasına yönəlmiş fəaliyyəti gücləndirilməlidir.

Təranə HACIYEVA,

Təhsil Nazirliyinin Monitoring və qiymətləndirmə şöbəsinin müdiri,
filologiya elmləri doktoru